

SKOLDEBATT

Av direktör FOLKE HALDÉN

DEBATTEN OM skolväsendets utformning började redan under kriget men fick sin egentliga näring då för 10 år sedan det förslag framlades, som ledde till 1950 års riksdagsbeslut om den nioåriga skolplikten. Att detta beslut föregicks av ett intensivt motionsförfattande är i gott minne, men det är kanske inte fallet med debatterna i kammarna, som dock nådde en hög nivå, och vari första kammaren väl försvarede sin plats i vårt parlamentariska system. Inte minst bidrog dåvarande högergruppledaren i denna kammare, Georg Andrén, till den höga nivån genom ett prov på sin legendariska vältalighet. Han var ju i eminent grad sakkunnig, då han endast få år tidigare hade varit ecklesiastikminister och hade haft rika tillfällen att se skolfrågan från många synpunkter.

Omedelbart efter riksdagsbeslutet fick allmänheten bevittna en egenartad diskussion partierna emellan hur beslutet skulle tolkas. Något slutligt svar på frågan har knappast öppet presterats. Att skolplikten utökats till nio år var helt klart för alla i beslutet deltagande, men huruvida enhetsskolan enligt 1946 års skolkommissions modell

samtidigt införts var oklarare. Genom tillsättandet av en skolberedning med uppgift att samla in erfarenheterna av försöksverksamheten med enhetsskolan har väl det beskedet omsider lämnats, att den nioåriga skolans slutliga utformning inte utan vidare skall följa de över 10 år gamla planritningarna. Hur resultatet kommer att kallas spelar ju mindre roll.

För den, som vill följa debatten i dess olika skeden finns det rik tillgång till litteratur vid sidan av riksdagstrycket. Då och då kommer nya bidrag. Flitigast är väl 1946 års män och kvinna, som då och då lagt fram sina synpunkter, inte helt oväntat i den anda de själva velat främja i sitt grundläggande arbete. Detta kan sägas utan klander. Vidare finns en del försök till mera kritisk granskning. Hur som helst, en analys av de skilda tankelinjerna i skolreformen torde äga såväl aktualitet som intresse för den som önskar följa frågan men inte har tillräcklig tid till förfogande för en mera omfattande läsning. Som i varje annan stor samhällsfråga finns där hopvävda, korsande varandra, en mängd synpunkter. Ställningstagandet blir för alla resulta-

tet av en vägning, där subjektiva synpunkter och erfarenheter spelar stor roll.

Till de tankelinjer, som kanske bör tas först i betraktande, hör de ideologiska. De är de mest subjektiva och känsloladdade, i själva verket är de ju ingenting annat än värderingar. Typiskt är att dåvarande ecklesiastikministern Erlander redan långt innan skolkommisionen lagt fram sitt slutbetänkande skyndade sig att inmuta dess väntade resultat som det socialdemokratiska skolprogrammet. Därigenom skapade han redan tidigt en partibundenhet som väl i viss utsträckning allt sedan dess har följt frågan. Kanske det var den ära högermannen Bagge vann genom sitt initiativ att börja utreda skolväsendet redan i början av kriget, som gjorde det till synes nödvändigt att så snabbt adoptera ett förvisso inte heller tidigare helt faderlöst barn. Denna ideologiska anknytning spelar alltså en roll i skoldebatten och inte minst gjorde den sig tydligt märkbar i det redan antydda »eftersnacket», då riksdagens beslut skulle tolkas av de skriftlärde. Sannolikt får vi en ny påminnelse om den, då enhetsskoleförsöken skall offentligt redovisas och den slutgiltiga utformningen av den obligatoriska skolan skall fastställas, om nu något i den vägen kan bli slutgiltigt i ordets egentliga betydelse. Man kan beklaga, att rena värderingar med en stark prestigebindning får göra sig gäl-

lande i betydelsefulla, långsiktiga samhällsfrågor, men de hör till de fakta, som spelar en roll, ibland den avgörande, i vår tillvaro.

Det har sagts, att skolreformen är vår sista stora socialreform, det sades före de uppsplitande pensionsdebatterna, men synpunkten finns där. Denna sociala tankelinje tar fasta på utjämningen mellan klasser och landsändar. Den gamla tröskeln »läroverk» skulle slipas ner och inte längre skilja rik från fattig, landsbygd från tätort. Skolreformen anslöt sig från den synpunkten naturligt till de sociala välfärdsanordningar, som ju tjänade samma syfte. Prägeln av obligatorium fanns där också, ehuru denna benämning dök upp i ett senare sammanhang. Denna synpunkt på den obligatoriska skolan har nära anknytning till den ideologiska, och dess betydelse får inte förbises. Skolan skall bli ett av flera instrument till utplånandet av klassgränserna, till förverkligandet av likhetsidealet. Därvid talas om de geografiska orättvisorna, som har givit tätorternas barn större möjligheter att skaffa sig högre skolbildning än landsbygdens. Skolreformen framstod sålunda som en åtgärd av rättvisa för landsbygden och många menar, att detta är dess största förtjänst. Kanske enhetsskolan blir glesbygdens form medan tätorten finner andra vägar, som kan möta det troligen allt mera påträngande kravet att sörja för eliten. Det bygderomantiska inslaget i lands-

bygdsdiskussionen återfinns också i denna fråga. Skolan kan vara ett medel att hålla ungdomen kvar i bygden. Då skolan läggs ner, sker avfolkningen snabbare, de unga familjerna söker sig till trakter, där de kan ge sina barn en god skolgång. Näringslivet lokaliseras till orter, dit anställda kan lockas bl. a. med denna förmån, och där väl utbildad ungdom ingår i rekryteringsunderlaget. Inför dessa argument har partilinjerna brustit, och ivern att rädda landsbygden från undergång redovisas från alla håll.

Till de sociala tankarna kring skolan hör också idén att skolgången skall vara kostnadsfri för den enskilde. Hela raden av sociala anordningar hör till bilden: fria läroböcker, fria måltider, avgifternas slopande, skolskjutsar, stipendier och nu, senast infört, det »förlängda barnbidraget». Målsättningen är dels att inte lägga några direkta avgifter på skolgången, dels att genom bidrag utjämna bl. a. geografiska orättvisor, för att använda det gängse tänkesättet.

En väsentlig social synpunkt leder till en önskan att lära eleverna, och därmed på längre sikt medborgarna i allmänhet, att ta hänsyn till andra, att samarbeta. Detta är ett huvudargument för enhetsskolan och för sammanhållningen av klassenheterna i stort sett utan differentiering. Även yrkesutbildningens inpassning i den obligatoriska skolan hör åtminstone delvis till konsekvenserna av detta resonemang.

Till dessa frågor blir det emellertid tillfälle att återkomma.

Det är truistiskt att framhålla, att pedagogiska överväganden gjorts i skoldebatten. Till huvudsakerna hör därvid målsättningen. Historien lär oss, att det folk, som har en hög kultur, har bättre möjligheter att överleva kriser än andra. Detta är ett relativt resonemang. Vi låg länge väl till i fråga om folkbildning, men har nu hunnits upp av åtskilliga nationer. Vi måste utrusta oss med bättre bildning, ökat kunnande. Förlängningen av skoleplikten till 9 år blev en allmänt accepterad följd av detta resonemang. Skolan är dock grundstenen i vår kultur. Vad skall då de nio åren användas till? Skall vi specialisera ungdomen på ett tidigt stadium? Det skulle på sätt och vis strida mot den allmänkulturella synen. Skall vi ta sikte på kunskaper eller attityder? Världen har förändrats, alla måste inpassas i större sammanhang, vilket i sin tur kräver både kunskaper, t. ex. i språk, och en fostran till samarbete. Vilket är viktigast? En sekelgammal pedagogisk tankenöt kan inte knäckas objektivt riktigt av några utredningar, lösningen måste ha ett starkt inslag av subjektivitet, av värdering. Denna värdering har resulterat i att skolans mål i första rummet anges vara fostran till goda medborgare, i rent demokratisk samarbetsanda. Förutom organisatoriska följder, till vilka det finns anledning återkomma, har detta

program självfallet rent pedagogiska konsekvenser. Först och främst får de s. k. orienteringsämnen en starkare ställning. Vidare omgrupperas fordringarna inom ämnena. Kraven på detaljkunskaper får vika för översikter och för självständigt arbete, då grupper av elever övar samarbete samtidigt som de inhämtar kunskaper. De pedagogiska metoderna genomgår sålunda en viss förändring. En tankeställare får iakttagaren, då han upptäcker att de grundläggande idéerna redan har åtskilliga år på nacken även om man inte söker återföra dem till Sokrates. Aktivitetspedagogik, intresseområden o. dyl. utformades idémässigt i början av vårt århundrade. Inkubationstiden är ofta lång i sådana sammanhang.

Fostran till »samhällsdugliga medborgare» är inte ett slagord som lätt låter sig konkretisera i kursplaner eller metodiska anvisningar. Vad behöver nämligen samhället? Det finns i skoldebatten två huvudlinjer i detta avseende, som förtjänar beaktande. Den ena menar, att kunskap om samhällets uppbyggnad och funktion samt fostran att underkasta sig vissa för samlevnaden väsentliga regler är det väsentliga. Mot detta står individens krav på eget liv, fri utveckling efter egna förutsättningar. Vidare finns synpunkten, att samhället för sin utveckling kräver kunskaper, specialiserade kanske men långt drivna; det är elitens problem

som anmäler sig. Skall medelmåttan bestämma utvecklingstakten eller skall vi nödgas acceptera naturens orättvisa fördelning av begåvning och ge de gynnade tillfälle att utvecklas så långt deras förutsättningar medger, även om enhetsskolans idé skulle komma i kläm?

De lösningar som i huvudsak kan tänkas på elitfrågan är alla något slag av differentiering. En intellektuell prokrustessäng är inte önskvärd. Den gamla parallellskolan var ett slags differentiering, varvid dock ekonomiska och geografiska omständigheter spelade en så stor roll att den intellektuella eliten inte kunde påstås bli väl tillgodosedd. Det har skett förändringar därvidlag, och tänkbart vore det ju att söka åstadkomma rättvisa i utbildningsavseende även med den typen av differentiering. Enhetsskoletanken anvisar en annan typ av differentiering inom klassens ram, nivådifferentiering. Det uppstår en påfallande osäkerhet i argumenteringen, då enhetsskolans förespråkare kommer till denna fråga. Den är också den kanske svåraste i både teori och praktik. Hur den slutliga lösningen på problemet blir kan inte nu förutses, om det är någon mening alls med försöksverksamhet torde den föreligga här.

Enhetsskolan står och faller med yrkesutbildningslinjen har det hävdats från flera håll. Uppenbarligen är skolan för många redan efter 7 eller 8 år obekväm och olustbetonad. Vidare kan inte på långt när

alla elever gå vidare till högre skolor, och en avslutning behövs då också för andra. »Inte för skolan utan för livet.» Livet, det är arbetsliv, förvärvsliv, då krav ställs på kunskaper och färdigheter. Tanken att leda ungdomen vidare in i reguljär yrkesutbildning efter skolplikstens slut låg nära till hands och fick allmän anslutning.

Skolberedningen synes ha givit upp tanken att meddela yrkesutbildning i enhetsskolan. Ambitionen att ge ungdomen ett vidsträckt val av yrken att syssla med redan i klass 9 har lokalt kunnat vålla svårigheter och kraven på praktikplatser hos företagen har varit betydande. Det har emellertid uppenbarligen fungerat väl hittills. Den nya ståndpunkten synes innebära, att också yrkesutbildningen inom enhetsskolan blir av mycket allmänorienterande natur. Härtill torde föga vara att gemäla, förutom en förhoppning att de klart yrkesbestämda må få fullgöra skolplikten i en yrkesskola av något slag, som gör att det nionde skolåret — i detta fall följt av ytterligare ett eller ett par — ter sig meningsfullt och framtidspräglad.

För sommaren 1960 formulerade 1957 års skolberedning sina synpunkter i kompromissens tecken. Enighet synes därvid ha uppstått kring de tidigare livligt diskuterade differentieringsfrågorna. De mera utrerade meningarna i båda riktningarna har jämkats mot mitten. Vad detta innebär är inte lätt att

klart formulera eller ens uppfatta. Emellertid vill det synas som om den nioåriga skolan skall bära skolplikstens allmänbildande och allmänfostrande prägel. Varken yrkesförberedelsen eller den intellektuella träningen skall tydligtvis få en deciderad ställning. Detta måste då innebära, att starka krav kommer att ställas på fortsättningen. Både individ och samhälle måste kräva tillgång till mera specifik utbildning och träning för effektivt utövande av ett yrke — manuellt eller intellektuellt, i företag, yrkeskolor, gymnasier och universitet.

Det krav på effektivitet i skolarbetet, som inte minst högern framförde vid 1950 års riksdagsbehandling, avförs på sätt och vis genom skolberedningens ställningstagande från enhetsskoledebatten, om den nu inte aktualiseras på andra vägar, och hänförs till nästa etapp i undervisningsväsendets planering. Självfallet råder väl enighet om att också enhetsskolan skall vara effektiv i den betydelsen, att den väl skall fylla sin uppgift. Mätbarheten blir dock begränsad med målsättningen sådan den f. n. ter sig, och betygspoäng och intellektuella prestationer duger inte som måttstock. Effektivitetskravet återkommer dock med förnyad skärpa, då den egentliga yrkesutbildningen skall planeras och genomföras. Det riktar sig då till samhällets yrkeskolor och till företag av skilda slag, som måste spela den dubbla rollen av utbildare och utbildnings-

avnämare i allt större utsträckning. Det riktar sig till gymnasierna, vars intellektuella träning måste bli skarpare om bl. a. universitetens krav skall kunna tillgodoses. Alla är väl på det klara med att stora krav ställs av nationen i detta avseende i framtidens värld. Ytterst riktar

sig effektivitetskravet till lärarna på dessa stadier, som får en svår men inspirerande uppgift, att på basis av enhetsskolans allmänna utbildningsmål med pregnans och ihärdighet lägga grunden för ökade personella insatser.